

Iš Salantų krašto kilęs kalbininkas prof. ANTANAS SALYS

ANTANAS SALYS (1902–1972) – ne tik žymus lietuvių kalbininkas, bet ir pedagogas, profesorius, knygų autorius, visuomenės veikėjas. Jis yra ir eksperimentinės fonetikos pradininkas Lietuvoje, vienas garsiausių lietuvių terminologų.

Gimė 1902 m. liepos 21 d. dabartinio Kretingos rajono Reketės kaime, mirė 1972 m. liepos 31 d. Filadelfijoje (JAV). Iš pradžių mokėsi Salantų pradžios mokykloje, vėliau – privačiai ir, sukaukęs pakankamą žinių bagažą, įstojo į Telšių Saulės gimnaziją, kurioje mokėsi 1918–1923 metais. Penktąją gimnazijos klasę baigė Skuode.

Gimnazijoje jam didelę įtaką padarė, praktiniais bendrinės kalbos reikalais sudomino jo lietuvių kalbos mokytoju buvęs iš Rumšaičių kaimo (Ylakių sen., Skuodo r.) kilęs pedagogas, teisininkas, publicistas, vertėjas, rašytojas, istorikas, kalbininkas, politinis bei visuomenės veikėjas, buvęs kalbininko Jono Jablonskio (1860–1930) mokinys Matas Untulis (1889–1952), tad, baigdamas gimnaziją, apsisprendė studijuoti kalbotyrą.

1923–1925 m. kaune veikusiame Lietuvos universitete (dabar Vytauto Didžiojo universitetas) jis studijavo lietuvių kalbą ir lyginamąją indoeuropiečių kalbotyrą. Čia klausė J. Jablonskio, Kazimiero Būgos (1879–1924, Alfredo Senno (*Alfred Senn*, 1899–1978), Prano Brenderio (*Franz Brender*, 1894–1938) ir kitų žymiausių anuo metu universitete dirbusių mokslininkų paskaitų. Studijuodamas bendravo su K. Būga, buvo jo rengiamo lietuvių kalbos žodyno sekretorius, taip pat – su Jonu Jablonskiu ir kitais. Šiuo studijų laikotarpiu per kalbininko K. Būgos skaitomas lietuvių dialektologijos paskaitas pradėjo domėtis tarmėmis. K. Būga, tai pastebėjęs, jį paskatino tirti tarmes. Jo paragintas A. Salys apėjo žemaičių tarmių ribas tarp „dounininkų“ ir „dūnininkų“, o vėliau – ir žemaičių paribius su aukštaičiais. Vėliau, J. Jablonskiui rekomendavus gavęs Švietimo ministerijos stipendiją, 1925–1929 m. Vokietijos

Antanas Salys. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Leipcigo universitete studijavo baltistiką, slavistiką ir lyginamąją indoeuropiečių kalbotyrą.

1929 m., vadovaujamas Džiulijo Pankončelio-Kalcijos (*Giulio Panconcelli-Calzia*, 1878–1966), Hamburgo universitete studijavo eksperimentinę fonetiką. Tais pačiais metais Leipcigo universitete apgynė vokiečių kalba parašytą mokslų daktaro disertaciją „Žemaičių tarmės“, kurioje apibūdino žemaičių tarmių plotą, aprašė žemaičių tarmės fonetines, morfologines ir leksines ypatybes bei raidą. Apgynus disertaciją A. Saliui buvo suteiktas mokslų daktaro laipsnis. Po studijų Vokietijoje jis sugrįžo į Lietuvą ir 1930–1939 m. dirbo Vytauto Didžiojo universitete Kaune.

1930 m. A. Salio mokslinė daktaro disertacija buvo išspausdinta Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų tęstiniame leidinyje „Tauta ir žodis“ (1930, kn. 6) bei išleista atskira knyga.

1930 m. A. Salys Vytauto Didžiojo universitete įkūrė fonetikos laboratoriją ir pirmasis pradėjo eksperimentinės fonetikos tyrimus Lietuvoje, skaitė bendrosios ir lietuvių kalbos fonetikos paskaitas. Jo dėstyto dialektologijos kurso santrauką „Lietuvių kalbos tarmės su tarmių žemėlapiu“ 1935 m. spau-

(Nukelta į 26 p.)

dai parengė filologas Juozas Labokas (1905–1946). Ši medžiaga buvo pripažinta reikšmingu A.Salio moksliniu veikalu ir tais pačiais 1935-aisiais metais išleista hektografu, o 1946 m. pakartotinai išleista Tiubingene (Vokietija).

Jis sudarė specialias dialektologinių duomenų rinkimo anketas, nubraižė beveik visų lietuvių bendrinės kalbos garsų schematizuotas palatogramas, 1933 m. paskelbė tarmių žemėlapi, o 1935 m. kartu su kitais įkūrė Lietuvių kalbos draugiją.

1939–1941 m. A. Salys buvo Lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriaus vedėjas, 1941–1944 m. vadovavo Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių kalbos institutui ir kartu buvo Vilniaus universiteto senato sekretorius, 1940–1944 m. – Vilniaus universiteto docentas ir profesorius. Čia jis studentams skaitė lietuvių dialektologijos, fonetikos, leksikologijos, vardyno (onomastikos), lyginamosios

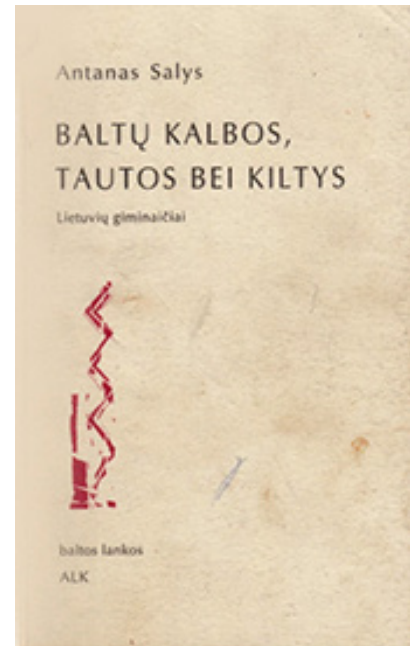
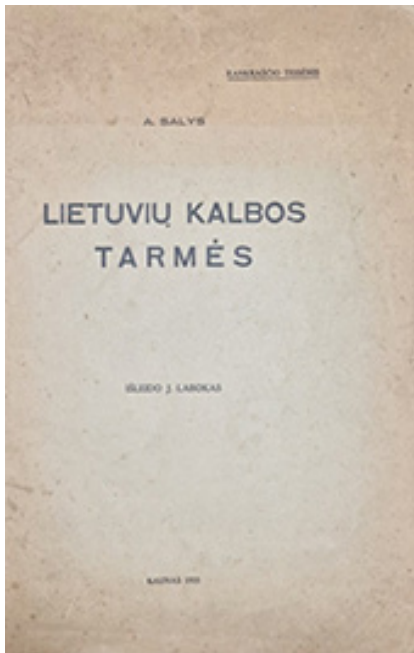
indoeuropiečių kalbų gramatikos paskaitas, baltų kalbotyros įvadą.

Buvo Terminologijos, Rašybos reformos, Pavardžių ir vietovardžių komisijų narys, Valstybės tarybos patarėjas terminologijos klausimais, rengė pranešimus ir juos skaitė visuotiniuose „Lietuvių kalbos draugijos“ susirinkimuose.

Dirbdamas Lietuvoje aktyviai bendradarbiauvo spaudoje, buvo vienas iš bendrinei kalbai skirto žurnalo „Gimtoji kalba“ steigėjų bei redakcijos narių. Daug jo straipsnių apie lietuvių kalbos garsus ir priegaides, fonetiką, rašybą ir kt. kalbos klausimais išspausdinta leidiniuose „Švietimo darbas“, „Lietuva“, „Tautos mokykla“, „Kalba“, „Lietuvos aidas“, „Gimtoji kalba“ ir daugelyje kitų. Jis rengė tekstus ir leidžiamai „Lietuvių enciklopedijai“. Daug įtakos bendrinės kalbos vartosenai turėjo trumpi jo patarimai įvairiais kalbos praktikos, jos ugdymo klausimais,

Telšių Saulės gimnazijos antroji laida. Iš kairės pirmoje eilėje: P. Kusa, J. Jagaudas, E. Fabricius, A. Simaitis, S. Dombrasukas, V. Riedel, B. Barcevičius; antroje eilėje: V. Burba, D. Venclauskaitė, Z. Jonikaitė, V. Labutis, J. Košys, V. Fedotas -Sipaitis, D. Karickaitė, I. Smilgevičius; trečioje eilėje: J. Juškevičius, M. Eirašius, A. Stropus, O. Karcikaitė, P. Narkus, A. Salys; ketvirtoje eilėje: J. Žimkus, L. Murelis, P. Sūdžius ir S. Vėlavičius. Telšiai, 1923 m. LCVA, P-18688.

Knygų viršeliai (iš kairės): 1935 m. Juozo Laboko spaudai parengtos ir hektografu išleistos A. Salio paskaitų apie lietuvių kalbos tarmes knygos; A. Salio kalbinių studijų, straipsnių palikimo pirmojo tomo („RAŠTAI I. BENDRINĖ KALBA“), išspausdinto 1979 m. Romoje; 1995 m. Vilniuje „Baltų lankų“ išleisto A. Salio veikalo „Baltų kalbos, tautos bei kultys“

paskelbti žurnalo „Gimtoji kalba“ skyriuje „Klausimų kraitelės“ ir 1938 m. „Lietuvos Aido“ dienraštyje spausdintoje „Kalbos skiltelėje“ (joje buvo paskelbta daugiau negu šimtas nedidelių A. Salio straipsnelių įvairiais lietuvių kalbos praktikos klausimais). Juose autorius daug dėmesio skyrė kasdieninės kalbos vartosenai, kalbos taisymui, siūlė naujus žodžius ir terminus, kurių dalis greitai buvo pradėti vartoti praktikoje. Tarp tokių žodžių buvo *pobūvis*, *rankinukas*, *senatis*, *staigmena*, *tarmėtyra* ir daugelis kitų. Jis patardavo, kaip vartoti įvairius žodžius ir jų konstrukcijas, prisidėjo prie atgauto Vilniaus krašto lietuviškų vietovardžių ir pavardžių sugražinimo. Buvo didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ komisijos narys. Kartu su Petru Skardžiumi (1899–1975) redagavo Leonardo Dambrausko sudarytą „Kalbos patarėją“.

Paskelbė darbų ir iš lietuvių onomastikos, suorganizavo onomastinės medžiagos rinkimą (surinktoji medžiaga sudarė Lietuvių kalbos instituto asmenvardžių ir vietovardžių kartotekos pagrindą).

1943-aisiais metais, kare įvykus lūžiui, suprasdamas, kad netrukus frontas gali priartėti prie Vilniaus, jis kartu su kolegomis Kaune ir Salantuose (Kretingos r.) išslapstė sudarytą žodynų kartoteką.

1944 m. frontui priartėjus, pasitraukė į Vakarų.

1944–1946 m. dėstė Greifsvaldo ir Tiubingeno universitetuose.

1947 m. persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos

Valstijas (JAV). Padedant dar iš studijų Kaune laikotarpio pažįstamam šveicarų kilmės kalbininkui poliglotui prof. A. Sennui, pradėjo dirbti Pensilvanijos (Filadelfija) universitete. Čia jis iš pradžių buvo docentas ir ekstraordinarinis profesorius, o nuo 1956 m. – ordinarinis profesorius. Skaitė baltistikos ir slavistikos kursus.

Dirbdamas Pensilvanijoje tapo aktyviu JAV gyvenusių lingvistų bendruomenės nariu, rašė straipsnius kalbos klausimais juos skelbusiems leidiniams, buvo įvairių komisijų ir draugijų narys, išėivijoje leidžiamos „Lietuvių enciklopedijos“ Kalbotyros skyriaus redaktorius.

Kartu su prof. A. Sennu, kuris labai domėjosi lietuvių kalba, 1968 m. baigė leisti žymaus šveicarų kalbininko, filologo, baltisto ir indoeuropiečių kalbų tyrinėtojo Makso Niedermanno (*Max Niedermann*, 1874–1954) ir P. Brenderio 1926 m. pradėtą spaudai rengti „Lietuvių rašomosios kalbos žodyną“ (parengė spaudai šio žodyno III–V tomas), praturtino šiuos žodynus liaudies kalbos, ypač žemaičių, leksika, sutvarkė kirčiavimą. Leidinyje jie pateikė ir lietuviškos leksikografijos, terminologijos bei jų raidos apžvalgą.

1956 m. parengė vardyną Lietuvos karininko, kartografo ir inžinerijos pulkininko leitenanto Juozo

(Nukelta j 28 p.)

Andriaus (1900–1988) labiausiai žinomam jo darbui – detaliam ir kokybiškam 1948 m. pirmą kartą išleistam „Lietuvos žemėlapiui“, kuris tapo svarbiu šaltiniu ne tik geografams, bet ir istorikams.

1968 m. A. Salys dalyvavo Pirmojoje baltų kalbotyros konferencijoje, vykusioje Valstybiniame Pensilvanijos universitete.

Gyvendamas užsienyje labiausiai domėjosi leksikologija ir leksikografija. Daug nuveikė tirdamas tikrinius žodžius, toponimus, kurių studijos lėmė jo domėjimąsi baltų genčių praeitimi.

1969 m. buvo atvykęs į gimtinę, čia Lietuvos mokslo įstaigose rinko medžiagą istoriniam lietuvių kalbos žodynui, lankėsi muziejuose, Palangoje.

Antanas Salys mirė 1972 m. Filadelfijoje (JAV). Palaidotas Spryngfildo kapinėse (Pensilvanija).

Po A. Salio mirties jo mokslinis rašytinis palikimas buvo surinktas, susistemintas ir išspausdintas Romoje (keturi knygos tomai išleisti 1979–1992 m.). Juos sudaro moksliniai straipsniai, kalbos patarimai, žodynai, tarmių žemėlapiai ir kiti svarbiausi

jo darbai. Šių knygų parengimu spaudai ir išleidimu itin rūpinosi A. Salio žmona – aktyvi lietuvių bendruomenės JAV narė Sofija Vaškelytė-Salienė ir jų dukra Rimigailė Salytė-Gaigalienė, kuri taip pat, kaip ir jos tėvas, tapo lituaniste, Pensilvanijos universiteto profesore, aktyviai prisidėjo prie lietuvybės išsaugojimo išeivijoje. Dar vienas A. Salio veikalas – „Baltų kalbos, tautos bei kiltys“ – 1995 m. buvo spaudai parengtas „Baltų lankų“ leidykloje ir išleistas Vilniuje.

Naudota literatūra:

1. Erika Kazlauskienė, Lina Buikienė, Rita Vaitkienė, „Antanas Salys“, *Kretingos rajono savivaldybės M. Valančiaus viešoji biblioteka. Kraštotyra. Kretingos personalijų žinynas*: <https://www.kretingos.lt/personalijos/salys-antanas/>.

2. Algirdas Sabaliauskas, „Antanas Salys“, *Višuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/antanas-salys/>.

Parengė Kazimieras Prušinskas

Antanas Salys su grupe Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų prie instituto rūmų Antakalnyje. Pirmoje eilėje iš kairės stovi: 1 – Kazys Ulvydas, 2 – Kostas Korsakas, 3 – Antanas Salys, 4 – nežinomas asmuo, 5 – Jonas Kruopas. Nuo-
traukoje yra: Jonas Paulauskas, Elena Valiulytė, Kazimieras Pakalka, Angelė Kaulakienė, Angelė Vilutytė, Irena Ermanytė, Kazys Gaivenis, Birutė Rokaitė-Vanagienė, Antanė Kučinskaitė, Klementina Vosilytė, Adelė Valeckienė, Bronė Zlatkutė, Vytautas Vitkauskas, Vytautas Ambrozas, Nijolė Sližienė, Sofija Kezytė, Albertas Ružė, Elena Grinaveckienė, Kazys Morkūnas, Zuzana Jonikaitė, Kazimieras Eigminas, Zelma Dumašiūtė, Marija Razumkaitė, Aloyzas Vidugiris, Antanas Balaišaitis, Algirdas Sabaliauskas. Vilnius, 1969 metai. Arvydo Reklaičio nuotrauka. LCVA, P-22106